

Sygn. akt I ACa 914/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 września 2016 r.

Sąd Apelacyjny we Wrocławiu I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodniczący: SSA Tadeusz Nowakowski (spr.)

Sędziowie: SSA Iwona Biedroń

SSA Sławomir Jurkowicz

Protokolant: Roksana Krawczyk

po rozpoznaniu w dniu 9 września 2016 r. we Wrocławiu na rozprawie

sprawy z powództwa **L. S. (1)**

przeciwko **Z. B.**

o zapłatę

na skutek apelacji pozwanego

od wyroku Sądu Okręgowego we Wrocławiu

z dnia 9 marca 2016 r. sygn. akt I C 1500/11

uchyla zaskarżony wyrok w punktach I, III i IV i sprawę w tym zakresie przekazuje Sądowi Okręgowemu we Wrocławiu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania apelacyjnego.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 9 marca 2016 r. Sąd Okręgowy we Wrocławiu zasądził od pozwanego Z. B. na rzecz powoda L. S. (1) 59.844,17 zł z ustawowymi odsetkami od 9.03.2016 r., a dalej idące powództwo oddalił i orzekł o kosztach postępowania.

Sąd ten ustalił, że 9 lutego 2009 r. zmarła L. S. (2), pozostająca w chwili śmierci w związku małżeńskim z powodem L. S. (1). Spadek po niej na podstawie testamentu własnoręcznego z 2008 roku nabył jej brat - pozwany Z. B. w całości wprost.

W skład spadku wchodziło mieszkanie przy ul. (...), należące do majątku odrębnego spadkodawczyni. Rynkowa wartość tej nieruchomości lokalowej – według stanu na dzień otwarcia spadku a cen obecnych – oszacowana na podstawie analizy rynku nieruchomości podobnych oraz na podstawie obliczeń wykonanych według procedury odpowiadającej metodzie korygowania ceny średniej wynosi 258.000 zł.

Pozwany w latach 80-tych ubiegłego wieku wyjechał do Niemiec, gdzie znalazł zatrudnienie i zamieszkał na stałe. W związku z wyjazdem pozwany przekazał spadkodawczyni oraz powodowi (ówczesnie nieformalnemu partnerowi spadkodawczyni) przedwojenne meble będące częścią spadku po rodzicach spadkodawczyni i pozwanego. Obecnie meble te znajdują się w domu powoda w W..

Powód i spadkodawczyni związek małżeński zawarli w 1998 r. Spadkodawczyni miała w tym czasie 64 lata, a powód był 5 lat młodszy. Spadkodawczyni pracowała jako lekarz medycyny pracy. Również po przejściu na emeryturę pozwana dorabiała przyjmując pacjentów przy ul. (...) we W.. Podczas pobytu we W. spadkodawczyni mieszkała w swoim lokalu przy ul. (...), w którym w przeszłości wychowywała się razem ze swoim bratem (pозwanym). Był to lokal komunalny, który został następnie wykupiony przez powódkę, jeszcze przed zawarciem przez nią związku małżeńskiego z powodem. Spadkodawczyni w ostatnich latach życia systematycznie wynajmowała osobom trzecim jeden pokój w tym trójpokojowym lokalu. Natomiast powód był właścicielem domu mieszkalnego położonego w W. i od lat 70-tych ubiegłego wieku prowadził działalność gospodarczą (zakład kamieniarski - produkcja nagrobków).

Jeszcze przed zawarciem związku małżeńskiego powód nabył w drodze przetargu działkę gruntową położoną w miejscowości W., zabudowaną zniszczonym domem mieszkalnym oraz dalszymi zabudowaniami gospodarczymi. Powód wykorzystywał tę działkę w ramach prowadzonej działalności gospodarczej, używając tam trak – maszynę przeznaczoną do przycinania kamiennych płyt. Nadto powód wybudował na działce dom mieszkalny (bądź też wyremontował i rozbudował istniejący dom). Nakłady na budowę domu i dalsze prace na działce we W. o nieokreślonej wysokości były czynione przez powoda oraz spadkodawczynię z ich majątku wspólnego.

Spadkodawczyni sporządziła pisemne oświadczenie datowane na 12 kwietnia 2004 r., w którym wskazała, że nie rości sobie żadnych praw w stosunku do posesji we wsi W., który to majątek należy do powoda L. S. (1).

Po śmierci spadkodawczyni pomiędzy powodem a pozwanym doszło do sporu co do tego, komu przysługuje status spadkobiercy. Powód L. S. (1) powoływał się na sporządzony w formie aktu notarialnego testament z dnia 17 października 1991 r., na podstawie którego powód został powołany do całości spadku po L. B.. Jednakże Sąd Rejonowy (...)W. prawomocnym postanowieniem z dnia 16 października 2009 r. ustalił, że spadek dziedziczył pozwany na podstawie zaginionego testamentu własnoręcznego z 2008 r., którego treść Sąd Rejonowy ustalił na podstawie zeznań świadków.

W treści własnoręcznego testamentu z 2008 r. spadkodawczyni wskazała, że mieszkanie po rodzicach ma zostać odziedziczone przez jej brata, pozwanego Z. B.. Spadkodawczyni wskazała nadto w treści testamentu, że „nie ma pretensji do niczego innego”, a „W. jest dla jej męża”.

W czasie trwania postępowania sądowego o stwierdzenie nabycia spadku lokal mieszkalny pozostawał we władaniu powoda L. S. (1). Klucze od mieszkania zostały wydane pozwanemu po ogłoszeniu postanowienia Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 8 czerwca 2010 r. oddalającego apelację wnioskodawcy (tu powoda) L. S. (1) od postanowienia Sądu Rejonowego w przedmiocie stwierdzenia nabycia spadku.

W związku z korzystaniem z lokalu przez powoda, w okresie od śmierci spadkodawczyni do wydania mieszkania pozwanemu, pozwany zapłacił kwotę 1.028,68 zł za prąd, kwotę 204,16 zł za telefon oraz opłacił czynsz do Wspólnoty Mieszkaniowej w łącznej kwocie 2.422,99 zł.

Mieszkanie przy ul. (...) w momencie jego wydania pozwanemu było w bardzo złym stanie sanitarnym (brud, insekty, zepsute jedzenie w kuchni). W związku z tym pozwany był zmuszony do gruntownego sprzątnięcia lokalu przy pomocy osób trzecich.

Przy tak ustalonym stanie faktycznym Sąd Okręgowy uznał, że powództwo zasługiwało na uwzględnienie w części.

Powód jako mąż spadkodawczyni należy do kategorii osób uprawnionych do zachowku, a nie zaistniały żadne przesłanki skutkujące jego wyłączeniem z żądania zapłaty zachowku. Nie potwierdziły się, w ocenie tego Sądu, okoliczności skutkujące uznaniem, że zachodzą przesłanki określone w art. 5 k.c.

Ustalając skład spadku Sąd I instancji uznał za bezsporne, że jego składnikiem jest lokal mieszkalny położony we W. przy ul. (...), który należało do majątku osobistego spadkodawczyni. Jego wartość to 258.000 zł, którą Sąd ten ustalił ją podstawie ostatecznej opinii biegłego sądowego.

Z przeprowadzonego postępowania dowodowego nie wynika, aby w skład spadku wchodziły dalsze aktywa.

Pozwany nie wykazał również istnienia dalszych przedmiotów ruchomych rzekomo zabranych przez powoda z mieszkania spadkodawczyni. Nie wykazał również, aby w skład spadku wchodził czynsz najmu pokoju w mieszkaniu przy ul. (...), który miałby być pobierany przez powoda.

Odnosząc się do podnoszonych przez pozwanego okoliczności związanych z poczynionymi przez spadkodawczynię nakładami z majątku wspólnego małżonków S. na majątek osobistych powoda, a konkretnie na nieruchomości położoną we W. i remontem dachu domu powoda w W., Sąd Okręgowy uznał, że żądanie to znajduje podstawę w przepisie art. 45 § 1 k.r.i.o. i mogą być one brane pod uwagę przez sąd w ramach postępowania o zapłatę zachowku. Jednakże w ocenie tego Sądu pozwany w żadnym zakresie nie wykazał, jaka jest wartość tych nakładów.

W szczególności nie wnosił o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego sądowego z zakresu szacowania nieruchomości, który mógłby te nakłady wycenić, a podawana przez pozwanego kwota 150.000 zł nie znajduje oparcia w zaofiarowanym przez niego materiale dowodowym. Poza tym spadkodawczyni zrzekła się swoich roszczeń do powoda z tego tytułu w pisemnym oświadczeniu z 12.04.2008 r., a świadkowie potwierdzili, że taka też była jej wola wynikająca z testamentu. Tego rodzaju czynność prawna jest dopuszczalna.

Natomiast za zasadne uznał Sąd Okręgowy roszczenie pozwanego o zwrot kosztów eksploatacyjnych związanych z korzystaniem przez powoda z lokalu przy ul. (...) w czasie, gdy był w jego władaniu, jest to łączna kwota 3.655,83 zł. Poza tym powód odpowiada za zły stan sanitarny mieszkania, a co za tym idzie za koszty doprowadzenia go do stanu używalności w wysokości 1.000 zł.

Ostatecznie Sąd Okręgowy dokonał obliczenia należnego powodowi zachowku przyjmując, że jako uprawniony do spadku w połowie powinien otrzymać 64.500 zł ($\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} \times 258.000$ zł), a od kwoty tej należało potrącić łącznie 4.655,83 zł jako opisane wyżej wierzytelności pozwanego, co dało kwotę 59.844,17 zł zasądzoną w punkcie I wyroku, z odsetkami od daty wyroku. Sąd I instancji zniósł koszty postępowania na podstawie art. 100 k.p.c.

Wyrok ten co do punktu I zaskarżył pozwany. W apelacji zarzucił:

- naruszenie prawa procesowego wskutek nierozpoznania istoty sprawy przez pominięcie niezbędnych ustaleń co do substratu zachowku z uwagi na niepełne ustalenie składu spadku, brak ustaleń co do uzyskanych przez powoda wartości majątkowych wynikających bądź z przyjęcia udziału spadkodawczyni w nakładach z majątku wspólnego na majątek osobisty powoda, bądź z darowizny tej wartości uczynionej przez spadkodawczynię na rzecz powoda; art. 227 i 232 zd. 1 k.p.c. przez nierozpoznanie wniosku dowodowego pozwanego o dopuszczenie dowodu z opinii biegłego; art. 5 k.p.c.; art. 567 § 1 i 3 k.p.c. w zw. z art. 684 kpc i art. 233 § 1 k.p.c.;

- naruszenie przepisów prawa materialnego a to art. 991 § 1 i § 2 k.c., art. 996 k.c. w zw. z art. 995 § 1 k.c. przez zaniechanie zaliczenia na należny powodowi zachowek wartości nakładów z majątku wspólnego na jego majątek osobisty.

Mając na uwadze powyższe zarzuty pozwany wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu we Wrocławiu.

Powód w odpowiedzi na apelację wniósł o jej oddalenie i zasądzenie kosztów postępowania odwoławczego.

Sąd Apelacyjny zważył, co następuje:

Apelacja pozwanego jest uzasadniona. Trafne są wskazane w apelacji zarzuty naruszenia prawa procesowego z wyjątkiem zarzutu naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. dotyczącego ustalenia wartości lokalu mieszkalnego we W. przy ul. (...).

Ma rację skarżący, że Sąd I instancji nie dokonał niezbędnych ustaleń co do substratu zachowku, a to przez brak ustaleń co do uzyskanych przez powoda wartości majątkowych wynikających z przejęcia udziału spadkodawczyni w nakładach

z majątku wspólnego na majątek osobisty powoda, będący w konsekwencji darowizną tej wartości uczynionej przez spadkodawcę na rzecz powoda.

Dotyczy to przede wszystkim ustalenia nakładów spadkodawczyni na nieruchomości położoną we W. stanowiącą osobisty majątek powoda. Sąd Okręgowy nie wykonał ciężącego na nim obowiązku ustalenia wartości tychże nakładów, nie tylko ignorując wyraźny wniosek dowodowy pozwanego (patrz kolejne pismo procesowe pozwanego z 30.04.2015 r. – k. 322 akt) czyli naruszając przepis art. 227 k.p.c., ale także obowiązku samodzielnego ustalenia składu i wartości spadku na potrzeby ustalania zachowku. Jest to reguła utrwalona w judykaturze – patrz uchwała SN z 17.05.1985 r., III CZP 69/84, OSNCP 1986/3/24, gdzie wyjaśniono, że w procesie o zachówek sąd samodzielnie rozstrzyga w ramach swej kognicji wszystkie zagadnienia prawne niezbędne dla rozstrzygnięcia procesu, jako o przesłankach prejudycjalnych. Dotyczy to nie tylko sytuacji, gdy w skład spadku wchodzi udział spadkodawcy w majątku dorobkowym, ale także sytuacji nakładów z majątku dorobkowego małżonków, na majątek osobisty jednego z nich.

Rzeczą Sądu I instancji było zatem ustalenie wielkości i wartości tych nakładów dokonanych przez spadkodawczynię na majątek osobisty powoda, czyli na nieruchomości położoną we W.. Należy podkreślić, że strony procesu tego faktu nie kwestionowały, wynika on także z dokumentów na piśmie.

Różnice dotyczyły wartości tych nakładów, bowiem powód je minimalizował, a pozwany twierdził, że w ramach inwestowania z majątku dorobkowego stanowiły połowę tychże nakładów, które spadkodawczyni z powodem poczyniła.

Uzasadniając orzeczenie w tej części Sąd Okręgowy, poza wspomnianym błędnym ustaleniem, że pozwany nie wnosił o przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego, wyraził pogląd, że skoro spadkodawczyni zrzekła się swoich roszczeń do powoda co do nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty męża, w oświadczeniu z 12.04.2004 r. i w treści ustalonego testamentu własnoręcznego z 2008 r., to działając w ramach przysługującego jej prawa (art. 35 k.r.io.) zrzekła się roszczenia o charakterze pieniężnym, co jest dopuszczalne nawet gdy małżonkowie pozostają we wspólności ustawowej.

Pogląd powyższy jest słuszny i znalazł potwierdzenie w judykaturze (patrz uchwała SN (7) z 10.04.1991 r., III CZP 76/90) jak i w doktrynie (patrz: T. Sokołowski, Komentarz do art. 45 KRIO teza 20, Lex 2013) jednakże Sąd Okręgowy finalnie nie wskazał jak tę dopuszczalną czynność prawną L. S. (2) zakwalifikować, w kontekście przepisów regulujących roszczenie o zachówek.

W ocenie Sądu Apelacyjnego powyższa czynność miała charakter nieodpłatny i przysparzający. Dokonana została kosztem majątku spadkodawczyni, a zatem była przysporzeniem niebędącym darowizną sensu stricto, ale mającym taki charakter. Wartość tegoż przysporzenia winna być zatem doliczona do substratu zachowku (art. 993 k.c.).

Interpretacja pojęcia darowizny na gruncie przepisów o zachowku musi być powiązana z celem, któremu służy instytucja doliczania darowizny.

Pojęcie darowizny na gruncie przepisów o zachowku obejmuje nie tylko umowę z art. 888 k.c., ale również takie nieodpłatne czynności spadkodawcy, które następują z majątku spadkodawcy, powodują zmniejszenie spadku i z punktu widzenia osób uprawnionych mogą prowadzić do takiego samego ich pokrzywdzenia jak darowizny. Zatem oświadczenie L. S. (2), w którym zrzekła się ona roszczenia wobec L. S. (1) z tytułu nakładów z majątku wspólnego na majątek osobisty męża, należy traktować jak darowiznę, która podlega doliczeniu do substratu zachowku i jest zaliczana na zachówek tego, kto w wyniku tego oświadczenia uzyskał bezpłatną korzyść.

Zgodzić się zatem należy z kolejnym zarzutem apelacji, a dotyczącym naruszenia prawa materialnego, a to art. 993 k.c. i art. 996 k.c. Wprawdzie pierwszy z przepisów nie został w apelacji wskazany, jednakże Sąd odwoławczy naruszenie prawa materialnego bierze pod uwagę z urzędu.

Powyższe okoliczności wskazują na zasadność wniosku apelującego co do uchylenia zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Okręgowemu we Wrocławiu do ponownego rozpoznania, zgodnie z art. 386 § 4 k.p.c., bowiem Sąd I instancji nie rozpoznał istoty sprawy.

Wniosek powyższy wynika z tego, że Sąd Okręgowy nie objął rozstrzygnięciem w zakresie ustalenia substratu zachowku, a w konsekwencji ustalenia jego wysokości, darowizny dokonanej przez spadkodawczynię na rzecz powoda w postaci opisanej wyżej czynności, rezygnacji z roszczenia związanego z nakładem z majątku wspólnego na majątek osobisty powoda, która to wartość winna być doliczona do spadku (art. 993 k.c.), a następnie zaliczona na należny powodowi zachówek (art. 996 k.c.).

Powyższy brak mieści się w przesłance wskazanej w art. 386 § 4 k.p.c., bowiem dotyczy istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy ustaleń: składu masy spadkowej, substratu zachowku, darowizny – w tym obliczenia jej wartości. Dopiero po tych uzupełnieniach Sąd I instancji ustali zasadność roszczenia powoda wynikającego z przepisu art. 991 § 2 k.c.

Przy ponownym rozpoznaniu sprawy Sąd Okręgowy ustali wartość przysporzenia jakiego dokonała spadkobierczyni na rzecz męża L. S. (1), ze szczególnym uwzględnieniem nakładu z majątku wspólnego na majątek osobisty powoda przy inwestycji we wsi W.; rozważy czy udział w remoncie dachu nieruchomości powoda w W. stanowił przysporzenie z majątku wspólnego na majątek osobisty, czy też – co wydaje się bardziej uzasadnione – stanowił naturalny udział w niezbędnym remoncie domu w którym spadkodawczyni przez wiele lat także zamieszkiwała.

Uznając za chybiony zarzut apelacji niewłaściwego ustalenia wartości lokalu mieszkalnego we W. przy ul. (...), Sąd Apelacyjny zwraca jednakże uwagę na przepis art. 156 ust. 3 ustawy o gospodarce nieruchomościami, jeżeli któraś ze stron procesu zakwestionuje aktualność operatu szacunkowego z 2.07.2015 r. (k. 409 akt).

Ponieważ apelacja kwestionuje faktycznie jedynie brak ustaleń co do wartości nakładów na nieruchomości położone we W. i W., to należy uznać, że objęła swoim zakresem – co do przedmiotu zaskarżenia – tylko tę część składu spadku i substratu zachowku.

Zwalnia to Sąd Apelacyjny od oceny orzeczenia Sądu I instancji co do pozostałych twierdzeń pozwanego, a to zgłaszanych przez niego w toku postępowania składników majątku spadkowego będących w posiadaniu powoda, a także stanowiących wierzytelności pozwanego wobec powoda z tytułu pożytków ze spadkowego lokalu mieszkalnego położonego we W. przy ul. (...), czy też będących długami obciążającymi powoda związanymi z tym lokalem.